

Žitije Andreje Jurodivého v kontextu historické rusistiky

The Life of St Andrew the Fool in context of Russian historical linguistics

Stanislav Oplátek

Adresa: Ústav slavistiky, Masarykova univerzita, Brno, Česká republika

Keywords:

old-Russian, old-Greek, syntax, hagiography, zhitiye, old-Greek – old-Russian translations

Abstract:

This paper is dedicated to a problem of old-Greek – old-Russian translations. We also touch on how much could be found out by an analysis of old-language translations. Primarily we focus on the newly edited old-Russian hagiography *The Life of St Andrew the Fool*.

Historická lingvistika vždy byla a zjevně také v budoucnosti bude patřit k těm oblastem jazykovědy, jež se pohybují na poměrně tenkém ledě interpretací založených na studiu neúplného jazykového materiálu, jehož vypovídací hodnota, pokud bychom ji měřili kritérii synchronní lingvistiky, je velmi omezená. Ve své podstatě úspěšnost rekonstrukce toho kterého jazyka je přímo úměrně závislá na počtu dochovaných literárních památek – pro ruštinu bychom jako hranici takového relativního dostatku mohli zvolit období XV-XVI stol. a mladší. Vše pod tuto hranici je více či méně jen částečnou reflexí, odleskem něčeho, čemu říkáme stará ruština, přičemž její rekonstrukce, stejně jako rekonstrukce jejích starších vývojových fází se díky sporosti literárních pramenů do jisté míry často ocitá v bludném kruhu – jak např. poměrně kriticky podotýká Z.K. Tarlanov: starší fáze jazyka jsou často vysvětlovány na základě fází ještě starších, přičemž však ony ještě starší fáze obvykle bývají rekonstruovány s pomocí právě fází mladších; navíc, při interpretaci rekonstruovaného jazykového materiálu studované jevy nezdědka bývají vysvětlovány na základě měřítek současných, které pro danou dobu však nemusí být relevantní, nebo naopak mohou být vysvětleny jako relikty systému předchozího, který však byl v dané době již nově transformován; řečeno příkladem (teoreticky) v sousloví lat. *eō Romam* – z hlediska synchronní lingvistiky lze tvary vysvětlit tak, že sloveso *eō, ire* mělo v latině akuzativní rekcii; z diachronního pak pohledu můžeme tvrdit, že tento tvar jest hic et nunc pozůstatek buď samostatného direktivního pádu, jak jej známe z chetitštiny, nebo významově ještě nediferencovaného akuzativu, jenž je přežitkem z doby, kdy nepřímé pády neexistovaly. Ve skutečnosti však pro daný stav můžeme tvrdit pouze to, že se v daném případě jedná o ustálené slovní spojení, v němž je druhý aktant slovesa příslovečného

charakteru (podobně jako současné české *judu domů*), neboť akuzativní rekce není v tomto případě dost dobře možná (vezmeme-li v potaz vystupování slovesa *eō, īre* v latině), v druhém potom případě je třeba si uvědomit, že do vývinu nepřímých pádu akuzativ vlastně nemohl být akuzativem, protože pro rané období charakterizujeme indoevropštinu jako jazyk aktivního typu, tj. jazyk, na který nelze aplikovat současnou ie. klasifikaci gramatických pádů; kromě toho obecně nelze stavem předchozím vysvětlovat jevy synchronní¹. Podobných argumentací, které interpolují pozdější či ranější měřítko na skutečnost, jež z těchto měřítek nevychází, je řada a setkáváme se s ní nejčastěji v oblasti morfosyntaxe – tak např. byly staroruským s-participiím připisovány významy, jež jsou odrazem stavu participiálního systému současného, nebo problematika nominativní věty jednočlenné byla řešena ve vleku nepodloženého „historizmu“ (ve skutečnosti nominativní věty jednočlenná není prvním, ale naopak posledním vývojovým článkem větné syntaxe; srov. Тарланов 2001²).

Ačkoliv je situace v oblasti „prostého“ zkoumání jazykového vývoje již sama o sobě dosti komplikovaná, situace v oblasti zkoumání historického překladu zdá se býti ještě složitější. Zkoumání historických překladů má totiž jednu velkou nevýhodu – je k němu potřeba materiálu hned dvou jazykových verzí, přičemž v ideálním případě by se mělo jednat o přímý originál přímého překladu. To znamená, že abychom mohli opravdu adekvátně, s nadsázkou řečeno, „ve vši počestnosti“ srovnat a porovnat staroruský překlad, potřebovali bychom k tomu jak řecký originál, z něhož byl překlad vytvořen, tak ruský originál překladu, jež vznikl překladem zmíněné předlohy. Takováto situace zůstávala do nedávné doby pro badatele v oblasti staré ruštiny nedostižným snem a většina prací zaměřených na staroslovanský, resp. církevněslovanský překlad (např. práce G. Angelowe, Ružičky či Vereščagina³), byla vytvořena na základě porovnání blízkých textů, ve

-
- 1 Jak ve vši přesnosti charakterizovat tvar „*Romam*“ se zde neodvažujeme tvrdit, neboť by k tomuto tématu bylo třeba širší diskuse. Je zjevné, že se nejedná o frazém, tedy syntaktické adverbium sui generis, jež plní stejnou funkci (pouze v jiné jazykové rovině) jako slovnědruhá adverbia stejného původu – např. čes. *doma*, lat. *domōs*. V souladu s latinskými gramatikami je třeba tento akuzativ charakterizovat jako autonomní adverbialní akuzativ direktivní (směrový), jehož se v latině „užívá jen u názvů měst a drobných ostrovů“ (srov. Novotný, F.: *Historická mluvnice latinského jazyka. Svazek druhý. Skladba*. Praha, 1955, 86) a s výrazy *domus, rus* (srov. Stolz, F. - Schmalz, J.H.: *Lateinische Grammatik*. München, 1900, 230), v ostatních případech se užíval předložkový pád (zejm. prep. *in*) nebo supinový tvar slovesa. Zda je tento akuzativ v latině reliktem staršího vývoje, jak tvrdí T.V. Gamkrelidze (Гамкrelидзе, Т.В. – Иванов, В.В.: *Индоевропейский язык и индоевропейцы*. Тбилиси, 1984, 285.) nebo naopak jevem novějším (srov. rozšíření bezpředložkového direktivního akuzativu v pozdní latině; Stolz 1900) nedokážeme fundovaně posoudit.
 - 2 Тарланов, З.К.: *Номинативные предложения в истории русского языка*, В сб. Тенденции развития русского языка. Спб., 2001, 176-203. K této otázce se vyjádřila řada badatelů jak ruských, tak českých – za domácí uvedme alespoň J. Zubatého a R. Mrázka. Domníváme se však, že s přihlédnutím k novější literatuře (ať již indoeuropeistické, či synchronně-syntaktické) by bylo možno některé jejich závěry interpretovat i jiným způsobem, než bylo činěno.
 - 3 Angelowa, G.: *Die Partizipialkonstruktionen in den altbulgarischen Sprachdenkmälern*. Sofia, 1929; Grünenthal, O.: *Die Übersetzungstechnik der altkirchenslawischen Evangelienübersetzung*, Archiv für slavische Philologie, №31, 1910 & №32, 1911, Berlin; Ružička, R.: *Das syntaktische System der altslavischen Partizipien und sein Verhältnis zum Griechischen*. Berlin, 1963; Верещагин, Е.М.: *Из истории возникновения первого литературного языка славян*. М., 1971.

skutečnosti však textů různých redakcí⁴, a za dosažené výsledky v této oblasti tak děkujeme především mentalitě středověkého člověka, který především opisoval a editace (méně ortografického, téměř stoprocentně jazykového rázu) příliš neprováděl – samozřejmě také v závislosti na žánru (Moldovan 2000, 134)⁵, což bylo do jisté míry také způsobeno charakterem textů vůbec (vesměs se jednalo o religiozní texty, nebo texty historického charakteru – kroniky, editace zde proto byla de facto nežádoucí ať už z důvodů náboženských (posvátnost textu) či jiných). Zřejmě ne náhodou byla většina, ne-li všechny srovnávací studie vytvořeny na materiálu ryze církevních evangelijních textů. Takovéto texty však mají pro staroruštinu malou užitnou hodnotu, neboť informují o skutečné staroruštině pouze zprostředkovaně a, tak říkajíc, mezi řádky.

Jinými slovy, problematika řecko-staroruského, resp. církevně slovanského překladu zatím byla vždy řešena pouze na čistě hypotetické úrovni, neboť jsme doposud vždy mohli pracovat pouze s více či méně modelovou imaginární podobou řecké předlohy slovanského překladu, jakož i překladem samotným.

V tomto ohledu se v poslední době začalo blýskat na lepší časy. V roce 2000 totiž A.M. Moldovan vydal po téměř desetileté práci *Žitije Andreje Jurodivého* – jež bychom mohli směle nazvat jedním z prvních opravdu ruských literárních děl vůbec. Staroruský překlad tohoto žitija pochází z přelomu XI a XII stol. a pojednává o božím bláznu, jurodu Andreji, jenž se, následujíc hlas Boží, zřekl slibně se otevírající světské kariéry, všeho majetku, ale i společenského postavení, a potulkou po Konstantinopolských ulicích začal sloužit Bohu. Tuto literární památku znala již generace koryfeů historické rusistiky – I.I. Srezněvskij, A.I. Sobolevskij aj.⁶ Sobolevskij jej dokonce na základě analýzy lexikonu zařadil mezi nejstarší překladové památky vytvořené na Rusi⁷. To, co však z této památky tvoří opravdový unikát, s trochou nadsázky bychom řekli vědeckou senzaci, je souhra několika činitelů.

Předně, *Žitije Andreje Jurodivého* (dále *ŽAJu*) bylo na Rusi zřejmě dosti populárním literárním dílem, za což vděčí v první řadě svému obsahu: jednak svatého Andreje Jurodivého považovali staroruští čtenáři za Slovana (v řeckém originále se píše, že byl Skyth, což do ruského překladu bylo umně převedeno jako „Slovan“, neboť Skythy Byzantinci označovali všechna národy žijící severně od Byzance, vč. Rusů a Bulharů), navíc se mu zjevila ve Vlachernském

4 Nedokonalosti tohoto přístupu si byl vědomu již v 70. letech i Vereščagin, jenž v jedné ze svých prvních prací poznamenává, že slovanským evangelním textům podstatně lépe odpovídají redakce vydávané např. v Benátkách, než ty řecké redakce, jež jsou obvykle ve srovnání uváděny (Верещагин 1971, 18).

5 Молдован, А.М.: *Житие Андрея Юродивого в славянской письменности*. М., 2000.

6 Соболевский, А.И.: *Особенности русских переводов домонгольского периода*. В кн. История русского литературного языка. Л., 1980, 134-147; Срезневский, И.И.: *Материалы для словаря древне-русского языка по письменным памятникам*. СПб., 1893-1912; Срезневский, И.И.: *Житие Андрея Юродивого*. В сб. Свѣденія и замѣтки о малоизвѣстныхъ и неизвѣстныхъ памятникахъ LXXXVII, 1880, СПб., 149-183. Включено в: Свѣденія и замѣтки о малоизвѣстныхъ и неизвѣстныхъ памятникахъ. LXXXI-XC. СПб. 1979. Включено в: Сборникъ отдѣленія русскаго языка и словесности императорской академіи наукъ. Т. XX, №4.

7 Соболевский 1980, 134-147.

chrámě Bohorodička rozprostírající roucho nad všechny lidi ve chrámě, což bylo interpretováno jako znak její obzvláštní přízně a ochrany Slovanstva. O popularitě kultu s žitijem spojeného kromě jiného svědčí rané zavedení svátku Pokrova Presvatoj Bogorodicy (Ochrany Matky Boží) na Rusi – pravděpodobně Andrejem Bogoljubským v roce 1164⁸, který se slaví 1. října podle juliánského kalendáře (památka Andreje Jurodivého je slavena o den později, tedy 2. října), a také vznik řady raných církevních staveb, vzniknuvších okolo tohoto období (srov. stavba chrámu Pokrov na Nerli (*Покров на Нерли*)⁹ v následujícím roce, tj. 1165, tímtež Andrejem Bogoljubským v dnešním Bogoljubově nedaleko Vladimíru a rozšíření kultu nejprve na severozápadě Rusi a poté i v centrální části (srov. chrám Ochrany Matky Boží v Moskvě – dnes chrám Vasilije Blaženého (*Собор Покрова Пресвятой Богородицы, что на Рву*) postavený v letech 1555-1561; upomínka dřevěného chrámu Pokrova ve Zverinském klášteře v Novgorodě z r. 1148). Pro ilustrativnost se zde jen zmíníme, že svátek sv. Andreje Jurodivého začal být v Řecku slaven až po skončení II. světové války, zatímco v ruské tradici bohoslužba k svátku Pokrovu byla sestavena již kolem XIV a bohoslužba Andreji před XVI stol. O významnosti této překladové památky také svědčí řada pozdějších literárních počínů, které si berou za předobraz právě ŽAJu či jeho části. Z ŽAJu vychází např. *Žitije Prokopije Ustůžského* (napsáno v XVI stol.; Федотов 1999, 261)¹⁰, dále krátká prologová verze *Slova na Pokrov* („слово на покровъ пресвятыхъ богородицы“; Молдован 2000, 116) a z ní vycházející *Služba na pokrov* (*Служба на покров*; obě díla, složená zřejmě v souvislosti se zavedením svátku Pokrova Bohorodičky (Воронин 1965, 214)¹¹, vznikla z popudu Anderje Bogoljubského). Dialogické *Otázky a odpovědi blaženého Andreje* („Енифаниевы вопросы и ответы блаженного Андрея“) byly vsazeny jako osnova díla *O stvoření světa* („**Г**о створеніи седми днєи и всего мира“; Срезневский 1905, 72-76¹²) a fragmenty z apokalypsy byly použity v druhé “interpolované” redakci Zjevení Metoděje Patarského (*Откровении Мефодія Патарскаго*; Истрин 1987, 231-232)¹³.

8 Historik ruské církve Je.Je. Golubinskij se k otázce zavedení svátku Pokrova Bohorodičky staví s opatrností konstatujíc, že osobu ani příčinu, proč začal být na Rusi tento svátek slaven s jistotou určit nelze; z textu Prologu lze určit jen to, že svátek byl zaveden na přání či z iniciativy jedné konkrétní osoby (Голубинский, Е.Е.: История русской церкви. Т.2, вторая половина тома, М., 1904, 402-403).

Dále k této problematice viz Rydén, L.: The Vision of the Virgin at Vlachernae and the Feast of Pokrov. *Analecta Bollandiana*. Bruxelles. Vol. 94, 1976; Воронин, Н.Н.: *Из истории русско-византийской церковной борьбы XII в. II. Праздник покровы*, Византийский временник. Т. XXVI., 1965, 208-218; священник Иоанн Ковалевский: *Юродство о Христе и Христа ради юродивые восточной и русской церкви*. М., 1902, 133; Сергей, архиеп. Владимирский: *Святой Андрей Христа ради юродивый и праздник Покрова Пресвятой Богородицы*, Странник, вып. 9-12, 1898; Юсов, И. Е.: *Службы Андрею Юродивому и Покрову Пресвятой Богородицы: Историко-культурные и межтекстовые связи*, Древняя Русь. Вопросы медиевистики. №2, (32), 2008, 85-90.

9 O přímé souvislosti ŽAJu a chrámu Pokrova na Nerli svědčí výzdoba chrámu, která je částečně motivována výjevy popsánymi v ŽAJu (Иванов, С.А.: *Византийское юродство*. М., 1994, 142).

10 Федотов, Г.: *Святые древней Руси*. Ростов на Дону, 1999.

11 cit. pozn. 8

12 Срезневский, В.И.: *Сведения о рукописях, печатных изданиях и других предметах, поступивших в рукописное отделение библиотеки императорской Академии наук в 1902 г.* СПб., 1905.

13 Истрин, В. М.: *Откровение Мефодія Патарскаго и апокрифическія видѣнія Даниїла въ византийской и славяно-русской литературѣ. Изслѣдованія и тексты*. М., 1897.

Vedlejším produktem této popularity je pro nás velmi užitečná skutečnost – a to, že se zachovalo velké množství rukopisů, obsahujících zmíněné žitije (viz tabulka níže). V souvislosti s tím nelze nezmínit ještě jeden fakt – nehledě na velké množství rukopisů, většina z nich vychází z jednoho centra, a to SZ Rusi, kam je kladen i překlad toho žitija¹⁴.

století	XIII	XIV	XV & XV/XVI	XVI & XVI/XVII	XVII & XVII/XVIII	XVIII & XVIII/XIX	XIX & poč. XX
fragment	1	2	6	18	27	34	16
plný		1	8	16	34	36	10

Právě díky četnosti dochovaných rukopisů, jsme u tohoto žitija schopni s vysokou mírou pravděpodobnosti rekonstruovat chronologickou řadu jeho spisků a variant, vč. určení !původního primárního překladového archetypu, což je u řady jiných památek (nejen) tohoto typu často problém. Jak uvádí O.V. Tvorogov, velmi častým problémem žitij je výskyt různých variant textů (a to jak syžetových, tak textových (rozuměj různé záměny slov, slovních spojení, hláskových alternací apod. zachovávající tentýž význam). V těchto případech potom nastává otázka, co máme vlastně před sebou – zda různé překlady ?téhož řeckého textu (protografu), či různé překlady ?různých textů, nebo dokonce výsledek ?redakce ?ruských pisců (Творогов 2008, 117)¹⁵. O tom nás ostatně přesvědčují příklady i z českého prostředí – jen v Kosmově kronice se řada pozdějších autorů rozpomněla na nejedno jméno, jež Kosmovi, snad pro vysoký věk, “vypadlo”. Avšak nemusíme chodit až do Čech. S podobnými jevy se lze setkat i přímo v samotném ŽAJu – např. Srezněvskij, vycházející z pozdějších spisků, uvádí jako jedno z upomínaných proprií *Lev Řezník* (Λεο μακέλλης; Срезневский 1880, 156), zatímco v “originále” je pouze *Lev* (Λεο), dále se jako žitijový fakt také uvádí obléhání Konstantinopole Saracény během jejího zjevení ve Valchernském chrámě, o čemž nejstarší verze textu také zarytě mlčí.

S ohledem na výše řečené je naprosto zásadní skutečností také to, že se díky “mravenčí práci” A.A. Moldovana podařilo nalézt nejen dva rukopisy odpovídající archetypu originálního staroruského překladu (Типографское собр., № 182 (Тип. № 182) & Соловецкое собр., № 216 /

14 K prokázání ruské proveniencí a lokaci na SZ Rus v nejnověji Пичхадзе, А.А.: *Лексические особенности древнерусских переводов с греческого XI—XIII вв.* В сб. Русистика на пороге XXI века: проблемы и перспективы. Материалы международной научной конференции (Москва, 8—10 июня 2002 г.). М., 2003, 273-276; Пичхадзе, А.А.: *К группировке древнейших переводов с греческого, содержащих восточнославянские элементы в лексике*, ТОДРЛ, LIX, 2008, 18-35; Шевелёва, М.Н.: «Житие Андрея Юродивого» как уникальный источник сведений по исторической фонетике русского языка, Актуальные проблемы современной русистики: диахрония и синхрония. М., 1996, 20-65; Шевелёва, М.Н.: *Ещё раз об орфографии церковнославянских рукописей и проблеме реконструкции системы говора писца*. В сб. Русские диалекты: история и современность. М., 1997, 16-46; локализация vzniku díla byla provedena zejm. na základě lexikonu.

15 *Mon. gr. 552*: Bayerische Staatsbibliothek (München) – Cod. graec. 552. Vita Andreae Sali. XIV s.; *Tun. № 182*: РГАДА, ф. 381 (Библиотека Московской Синодальной типографии) № 182. Житие Андрея Юродивого. 1°, 66 л., кон. XIV в.; *Сол. № 216*: РНБ, Сол. 2167216. Житие Андрея Юродивого. 4°, 195 л., 90-е гг. XV в.

216 (Сол. № 216)), ale také řecký rukopis odpovídající archetypu předlohy staroruského překladu (Mon. gr. 522)¹⁶, a ačkoliv jsou ruské rukopisy z pozdějšího období (XIV, resp. XV stol.), jsou velmi archaického rázu a zachovávají původní stav dosti věrně, tudíž s vysokou mírou pravděpodobnosti zachycují stav původního protografu (argumentace viz Moldovan 1996 & 2000¹⁷).

Již toto by stačilo k tomu, abychom zde mohli náš příspěvek ukončit. V tomto případě však štěstěna byla ještě víc přízniva, než by se na první pohled mohlo zdát. Abychom plně pochopili význam dané literární památky pro výzkum staroruského jazyka, resp. staroruské syntaxe vč. staroruského překladu, je třeba zdůraznit, že se zde nejedná o čistě liturgickou památku, ale o žitije, navíc žitije svým obsahem a celkovým charakterem dosti netypické – na rozdíl od ostatních řeckých žitíjí je ŽAJu spíš než na kanonický životopis svatého podobno, řečeno synchronní terminologií, souboru povídek, či mikrorománu sestávajícího z řady volně na sebe navazujících krátkých vyprávění. Je tedy nasnadě, a první studie to jen potvrzují, že staroruský překlad žitija není vysloveně svázán církevněslovanským územ, ale projevuje dosti velkou (samozřejmě v rámci žánru) autonomii, což se kromě jiného projevuje jak v užívání některých spojovacích prostředků¹⁸, tak v hojném dialektním lexikonu. Kromě toho, překladatel ŽAJu byl zřejmě velmi dobře obeznámen s řečtinou a řeckými, resp. byzantskými reáliemi, neboť Konstantinopolské reálie překládá užívajíc vysvětlivek a podle všeho byl také obeznámen i s dialektními specifiky originálního textu, což se nemohlo (pozitivně) neprojevit na kvalitě staroruského překladu, jenž tak je na vysoké úrovni.

Pokud bychom tedy měli shrnout přínos ŽAJu pro výzkum staroruštiny a zejm. pro výzkum staroruského překladu, je třeba říci následující:

- ŽAJu je v do dnešního dne v podstatě jedinou překladovou památkou, u níž známe jak její řeckou předlohu, tak předloze odpovídající staroruský překlad.
- V současné době je známo něco přes 25 překladových památek (vyčleněny již A.I. Sobolevským: *Соболевский* 1980), u nichž se uvažuje, že byly vytvořeny v ruském prostředí. Fakticky je v současnosti ruská provenience plně prokázána pouze u památek *Житие Андрея Юродивого*, *Александрия*, *Студийский устав*, *Пчела*, *История Иудейской Войны Иосифа Флавия*, s urč. nuancemi také pro památku *Хроника Георгия Амартола*, *Повесть о Варлааме и Иосафе*, *Христианская топография Козьмы Индикоплова*, *Пандекты Никона Черногонца*, *Толковое Евангелие*. Oproti druhé skupině však zejm. jazyk ŽAJu a Alexandreidy obsahuje jazykové inovace, jež nahrazují starší cyrilometodějský jazykový úzus,

16 Молдован, А.М.: *Из синтаксиса древнерусского перевода "Жития Андрея Юродивого"*. В сб. Русистика. Славистика. Индоевропеистика. Сборник к 60-летию А.А. Зализняка. М., 1996, 256-275.

17 cit. pozn. 5 & 16

18 zatím jediná studie materiálově založená na ŽAJu: Molodovan 1996.

charakteristický právě pro skupinu druhou (Пичхадзе 2008¹⁹). Ve vybrané skupině literárních památek tedy ŽAJu patří k pramenům nejvíce adekvátním co do odrazu staroruského jazyka.

- Obecně jazyk ŽAJu lze v rámci žánru charakterizovat jako “netypický”, neboť se od csl. normy odklání více než je v tomto žánru obvyklé: ačkoliv lze XI-XV stol. v ruském prostředí označit jako zlatý věk překladové hagiografie, vyloženě ruských žitij je velmi málo. Kromě toho u žitij ruské provenience se setkáváme se silným vlivem ze strany církevní slovanštiny, přesněji řečeno, až na Žitije Michaila Klopského první redakce (XV stol.), které se vyznačuje řadou rusizmů a na žitijovém žánru “skovaném” normou církevní slovanštiny stylisticky relativně “autonomním” jazykem, jazyk většiny z nich jen velmi obecně vypovídá o skutečném stavu staré ruštiny. ŽAJu bylo přeloženo na severu Rusi (snad novgorodská oblast), přičemž jeho jazyk se vyznačuje odklonem od církevněslovanských norem – vykazuje řadu rusizmů jak fonetických, syntaktických (Молдован 1996²⁰; obvykle nevědomé), lexikálních i gramatických (obé vědomé) – a vysokou kvalitou překladu. Tyto skutečnosti dávají naději na vyšší míru reflexe skutečného stavu staroruského jazyka, než je tomu v případě ostatních památek obdobné datace a žánru, zejm. vezmeme-li v potaz vědomou orientaci překladatele (v rámci církevněslovanské normy žánru) na staroruský jazyk, jež podle našeho mínění implikuje i orientaci na staroruský jazyk v případě podvědomých/neuvědomovaných vrstev jazyka jako je syntaxe. Domníváme se proto, že význam ŽAJu netkví pouze v možnosti přímého srovnání a konfrontace způsobu překládání urč. řeckých konstrukcí konstrukcemi staroruskými, ale, nehledě na urč. míru grecizmů a kalků, také možnosti zkoumat syntax reflektující staroruský jazyk XI/XII stol., což při kvalitě a množství dochovaných prokazatelně staroruských literárních památek není vůbec jednoduché. Jinými slovy jazyk památek jiných žánrů buď ještě méně odráží stav staroruštiny než jazyk žitij (např. liturgická literatura), nebo díla jiných žánrů nejsou pro dané období k dispozici (gramoty), nebo nejsou překladová (letopisy), nebo jsou překladová, avšak nelze *jednoznačně* určit jejich původ (např. *Хроника Георгия Амартола, Повесть о Варлааме и Иосафе, Христианская топография Козьмы Индикоплова* aj.), či lze určit jejich provenienci, avšak ta není ruská – s tím souvisí charakter v nich zachyceného jazyka, který v menší míře odráží staroruský stav, jinými slovy, je více poplatný staroslověnině²¹.
- Je samozřejmě jasné, že i v případě ŽAJu, jako ostatně většina staroruských literárních památek, je do určité míry potřeba reflektovat adekvátnost v díle zachycené jazykové roviny vzhledem ke staroruštině – skutečný mluvený staroruský jazyk jistě vypadal – když ne velmi,

19 cit. pozn. 14

20 cit. pozn. 16

21 Kromě ŽAJu se s určitými výhradami jako další překladový pramen, se nabízejí *smlouvy s Byzancí z let 912, 945 a 972*, u nichž však neznáme řeckou předlohu avšak. Navíc, na materiálu z těchto pramenů získaném lze pro jeho nevelký objem jen stěží založit nějakou monografii. Při výzkumu obecně je s ním ale třeba počítat.

tak alespoň poněkud – odlišně. Podobná situace ovšem není pouze výsadou ruštiny. Vyskytuje se, třebaže ne v takové míře, i v jiných jazycích, např. jihoslovanských, jak názorně prezentoval na poslední přednášce Jazykového sdružení prof. Greenberg²². Útěchou nám budiž pouze skutečnost, že jakýkoliv zachycený jazykový systém S jazyka S₀, pro který lze s určitostí tvrdit, že byl srozumitelný a čtivý v době svého vzniku nositelem-mluvčím jazyka (což pro ŽAJu tvrdit lze), nemůže zákonitě být ve sporu s jazykem S¹ tímto mluvčím užívaným, přičemž platí S {S₀, S₁, ..., S_n}, kde 0 až n označují “funkční styl” jazykového systému²³. Tuto skutečnost nám ostatně dostatečně demonstruje příklad spisovné ruštiny (vlastně konglomerátu církevní slovančtiny a ruštiny) nebo i ruská nářečí (srov. Jakubinského soupis církevněslovanského lexikonu užívaného v ruských dialektech)²⁴.

Resume

Житие Андрея Юродивого относится к одним из наиболее древних русских литературных памятников. К сожалению, не смотря на то, что как литературное произведение оно известно уже более ста лет, систематическому исследованию оно было подвергнуто только в конце XX века. Благодаря этому, в настоящее время нам известны как копия протографа древнерусского перевода, так и его греческий первоисточник. Более того, была установлена также область выполнения древнерусского перевода. Таким образом нам предоставляется уникальная возможность в первый раз в истории исследований русского языка изучить технику древнерусских переводчиков прямо по оригиналу греческого первоисточника и полностью соответствующему ему древнерусскому переводу. Вследствие этого, Житие Андрея Юродивого представляется нам как идеальный источник для сравнения различных планов древнерусского и древнегреческого языков, особенно синтаксиса.

22 Jedná se o přednášku pronesenou dne 16.11.2011 v prostorách filozofické fakulty Masarykovy univerzity: *The line, the which, and the war trope* pojednávající o rozšíření jihoslovanského rotacizmu.

23 Termín „funkční styl“ zde užíváme ve smyslu, jenž není totožný s jeho náplní v současné stylistice. Jsme si vědomi, že pojem „styl“ v dnešním pojetí je pro raně středověkou literaturu těžko použitelný, neboť její „stylistická“ rozrůzněnost vychází z jiných příčin, než ta současná. Proto k tomuto termínu připojujeme přívlastek „funkční“ – chceme tím zdůraznit materiální spjatost urč. druhů vyjadřování s konkrétními druhy literatury. Zavádějící synonymie jsme se tím však stejně nevyvarovali.

24 Якубинский Л.П.: *История древнерусского языка*. Москва, 1953.